

СРАВНЕНИЕ МЕЖДУ ГЛАГОЛНИТЕ СИСТЕМИ НА НОВОГРЪЦКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Кацелу Георгия

Когато работех върху дисертацията си, често в международната библиография за гръцкия глагол, както в старогръцкия, така и в новогръцкия език, намирах сравнения със славянските глаголни системи и изобщо анализи върху известния въпрос за категорията *вид*. Още тогава у мен се породил желанието да науча един славянски език. Навсякъде четях, че българският език има най-добре структурираната и най-богатата глаголна система от всички славянски езици, и така решил да дойда в България.

Естествено, настоящото сравнение между глаголните системи на новогръцкия и българския език не би могло да има друг характер, освен характера на един първи опит за изследване, защото извън моята слабост да оценя всички аспекти на българския език, проблемите на организацията на глаголните системи, както знаем, са огромни и неизчерпаеми.

В началото бих искала да видим как се представят двете глаголни системи в традиционните граматики, по които се преподава в училище. Можем да забележим, че там глаголът е представен от гледна точка на категорията *време*.

Деятелен залог Ενεργητική φωνή
Изъявително наклонение Οριστική

В новогръцкия език съществуват осем глаголни времена¹:

Сегашно време Ενεστώτας	λύνω
Минало несвършено време Παρατατικός (имперфект)	έλυνα
Минало свършено време Αόριστος	έλυσα
Бъдеще време – продължително Μέλλοντας –εξακολουθητικός	θα λύνω
Бъдеще време – моментно Μέλλοντας - στιγμιαίος	θα λύσω
Минало неопределено време Παρακείμενος (перфект)	έχω λύσει
Минало предварително време Υπερσυντέλικος (плюсквамперфект)	είχα λύσει
Бъдеще предварително време Μέλλοντας συντελεσμένος	θα έχω λύσει

На ниво наклонение имаме следните форми:

Подчинително наклонение Υποτακτική	
Сегашно време – продължително να λύνω	Аорист – моментен να λύσω

Повелително наклонение Προστακτική	
Сегашно време – продължително λύνε	Аорист – моментен λύσε

Причастие (деепричастие) λύνοντας

В българския език глаголите също са класифицирани от гледна точка на категорията *време*, но глаголните времена са девет (Пашов 2005, 189 и 194).

Деятелен залог Ενεργητική φωνή
Изявително наклонение Οριστική

Сегашно време	казвам
Минало несвършено време	казвах
Минало свършено време	казах
Бъдеще време	ще кажа
Минало неопределено време	казал съм
Минало предварително време	бях казал
Бъдеще предварително време	ще съм казал
Бъдеще в миналото	щях да кажа
Бъдеще предварително в миналото	щях да съм казал

На ниво наклонение имаме следните форми:

„Да” кунструкции	
Несвършен вид	Свършен вид
да казвам	да кажа

Повелително наклонение	
Несвършен вид	Свършен вид
казвай	кажи

Преизказно наклонение	
Несвършен вид	Свършен вид
казвал съм	казал съм

Причастие	
Деспричастие	казвайки
Сег. деят. прич.	казващ
Мин. несв. деят. прич.	казвал
Мин. св. деят.	казал

Тези времена са регистрирани и в „Съвременен български език” на Бояджиев и екип 1999, 382.

Веднага можем да забележим, че:

1. В никоя от тези таблици не са регистрирани всички възможни форми, образувани с частици *θα, ις* и други.

Липсват например:

– за новогръцкия език съчетанията *θα έλωνα, να έλωνα*

– за българския език съчетанията *ще съм казвал, ще казвам* и др.

2. Въпреки привидната сложност на тези системи основната опозиция, която ги характеризира, е опозицията между две *основи*, около които е организирана цялата система.

За новогръцкия език: *λιν-* [*lin-*], *λιν-* [*lis-*]. (ε-то, което се явява преди основата в формите на така нареченото „минало” е *увеличение*, каквото няма в глаголите с три или повече срички, например: *διάβαζα* [*diavaz-a*], *διάβασ-α* [*diavas-a*]).

За българския език: *каз-*, *казв-* (основа *каж-* е всъщност аломорф на *каз-*).

3. Забелязваме също, че граматичните термини, използвани в двата езика, не съответстват напълно, например терминът *неопределено време*, който е превод на термина *аорист*, се използва за сложната форма *казал съм*, която на гръцки се нарича *Παρακείμενος* т.е. перфект. Терминът *перфект* също не съответствува напълно на термина *Παρακείμενος*.

Проблемът с терминологията е огромен. Всеки език създава терминологията си според своите езикови средства и въпросът за една последователна терминология в езикознанието остава отворен.

Затова ще приемем и ще следваме традиционните термини, които са познати на всички.

Ако се опитае да подредим всички съществуващи форми (прости и сложни) според тези две определящи глаголни *основи*, можем да съставим една таблица от морфологичен характер, която очертава структурата на глаголните системи по по-икономичен начин.

Но макар да ни се иска таблицата да бъде от морфологичен характер, не можем да избегнем употребата на семантични термини в някои категории, например изявително, повелително наклонение и др.

Можем да забележим, че в новогръцкия глагол имаме три аспекти на реда:

1. От основата на сегашно време (немаркирано, нула).
2. От основата на аорист (маркирано, еднократно или изразяващо цялостност) (термините са от Бояджиев и скип 1999, 486)
3. Сложната форма на перфект (маркирано, изразяващо резултативност)

Въз основа на това можем да открием две основни опозиции, които характеризират системата:

1. резултативност (перфект)	–	нерезултативност (сегашно време, аорист)
2. цялостност (свършен вид) (аорист)	–	нецялостност (несвършен вид) (сегашно време)

Нека да разгледаме някои конкретни примери.

Деятелен залог Изявително наклонение			
Основа:	Сег. време	АОР.	ПЕРФ.
АРΚΤΙΚΟ Първоначална основа	(θα, να, ας) λύνω	(θα, να, ας) (λύσω) ²	(θα, να, ας) έχω λύσει έχω λυμένο
ΠΑΡΑΓΟΜΕΝΟ Производна основа	(θα, να, ας) έλυα	(θα, να, ας) έλυσα	(θα, να, ας) είχα λύσει είχα λυμένο
Повелително наклонение			
	λύνε	λύσε	έχε λύσει έχε λυμένο
Причастие (дееспричастие)			
	λύοντας		έχοντας λύσει έχοντας λυμένο

Една по-пълна и „по-семантична“ таблица, която отчита всички съчетания с частици *θα, να, ας*, би била (вж. и Κλαίρης, Μπαμπινιώτης 1999):

Деятелен залог						
Основа:	сег. вр.	имперф.	аорист първоначална	аорист производна	перфект	плюсquam- перфект
Изявит.	λύνω	έλυνα	(λύσω)	έλυσα	έχω λύσει	είχα λύσει
Бъд. време	θα λύνω		θα λύσω		θα έχω λύσει	
Условно		θα έλυνα		θα έλυσα		θα είχα λύσει
Подчин.	να λύνω	να έλυνα	να λύσω	να έλυσα	να έχω λύσει	να είχα λύσει
Ευχετική <i>пожелателно</i>	ας λύνω	ας έλυνα	ας λύσω	ας έλυσα	ας έχω λύσει	ας είχα λύσει
Повелит.	λύνε		λύσε		έχε λύσει	
Причастие	λύνοντας				έχοντας λύσει	

Формите, образувани от производната основа с частици, които обикновено не се отразяват в граматичните таблици, са наречени от Манолис Триандафилидис (Τριανταφυλλίδης 1988, 315) *γραμματικές* наклонения (*Γραμματικές εγκλίσεις*).

За българския глагол имаме следните форми:

Деятелен залог Изявително наклонение		
Вид:	Несвършен вид	Свършен вид
АРΚΤΙΚΟ Първа форма	(ще, да, щях да) казвам	(ще, да, щях да) кажа ³
ΠΑΡΑΓΟΜΕΝΟ Втора форма	казвах	казах
(Минало) неопред. вр.	(ще, да, щях да) казвал съм	(ще, да, щях да) казал съм
Мин. предвар. време	бях казвал	бях казал
Условно наклонение	бих казвал	бих казал
Повелително наклонение		
	казвай	кажи
Причастие		
Деепричастие	казвайки	
	казващ	
	казвал	казал

Една по-пълна и „по-семантична“ таблица, която отчита всички съчетания с частици *ще, да, щях да*, би била:

Деятелен залог		
Изявително наклонение		
Сегашно време	казвам	(кажа)
Мин. вр.	казвах	казах
Бъдеще време	ще казвам	ще кажа
Мин. неопределено вр.	казвал съм	казал съм
Мин. предварително вр.	бях казвал	бях казал
Бъд. предварително вр.	ще съм казвал	ще съм казал
Бъдеще в миналото	щях да казвам	щях да кажа
Бъдеще предварително в миналото	щях да съм казвал	щях да съм казал

На ниво наклонение имаме формите:

„Да“ кунструкции	
Основа на несвършен вид (сег. вр.)	Основа на свършен вид
да казвам	да кажа

Повелително наклонение	
Основа на несвършен вид (сег. вр.)	Основа на свършен вид
казвай	кажи

Условно наклонение	
Основа на несвършен вид (сег. вр.)	Основа на свършен вид
бих казвал	бих казал

Преизказно наклонение	
Основа на несвършен вид (сег. вр.)	Основа на свършен вид
Казвал съм	Казал съм

Причастие	
Деепричастие	казвайки
Сег. деят. прич.	казващ
Мин. несв. деят. прич.	казвал
Мин. св. деят.	казал

От тези таблици можем да изведем няколко заключения за структурата на тези глаголни системи.

1. Българската глаголна система изглежда по-богата и по-сложна в сравнение с гръцката.

2. При образуването на форми с частици, на гръцки език са възможни всички съчетания (както с първоначалната, така и с производната основа на глагола).

На български частиците могат да се съчетават само с първите форми и образуването на много форми зависи от използването на свършената (*бях*) или несвършената (*бих*) основа на спомагателния глагол *съм* (на гръцки спомагателният глагол има само една форма – *ἤμουν*).

3. Макар че граматичната традиция разглежда глаголните системи от гледна точка на категорията *време*, основната организация на тези системи е направена от гледна точка на категорията *вид*.

4. Темпоралността е по-важна за българската глаголна система, отколкото за гръцката:

а. На гръцки категорията време почти липсва от парадигмата. Отражено е единствено *бъдеще време*, но то може да се приеме за форма на *наклонение*, тъй като на всички езици има такава функция.

б. На български категорията време играе по-голяма роля. Можем да забележим, че в български съществуват специални форми за изказване на *относително време* (напр. *бъдеще в миналото*: *щях да кажа*), които не са възможни на гръцки. Освен това, и самите форми на перфекта са с по-ограничена употреба в гръцкия.

5. Централната опозиция на тези системи е същата (основа на несвършения вид – или на сегашно време, срещу основа на свършения вид – или на аорист), освен това и в двете глаголни системи има пълна парадигма на перфекта. Организацията на опозициите обаче е различна.

а. В новогръцкия глагол перфектът се образува от глагола *έχω* (= *имам*) и инфинитивна форма с окончание *-и* (*-ει*), която може да се образува само от аористната основа (или от *έχω* и причастието на страдателния залог *λυόμενo*). Така че парадигмата на перфекта формира един независим аспектиален ред, който се явява в опозиция на опозицията *сегашно време*–*аорист*.

б. На български, формите на перфекта следват централната опозиция *несвършен* – *свършен вид*, щом като има две различно образувани форми за перфект: *казвал съм* и *казал съм*.

В този смисъл можем да кажем, че гръцката глаголна система е съставена от три части, а българската – от две.

6. При това, можем да забележим, че аспектиалните опозиции в гръцки се изразяват само от опозициите на основите и никога с помощта на *представки*, както е на български (напр. желая – пожелаля).

На гръцки, използването на представките служи за изграждане само на лексикални, а не аспектиални опозиции (напр. γράφω=пиша, περὶγράφω=очертавам).

Гръцкият глагол не може да изрази играта на аспектиални опозиции на българския глагол, така че глаголите като *изпоказвам* остават непреводими на гръцки.

7. Освен това поради факта, че аспектиалните опозиции в гръцки се изразяват само от опозициите на основите и между имперфекта и аориста няма опозиция на *окончанията*, когато има *неутрализация* на опозицията *несвършен–свършен вид*, тази неутрализация е абсолютна на нивото на така нареченото „минало”, т.е. съществува една и съща форма за имперфект и за аорист.

Дали има форми на перфекта, зависи от това дали неутрализацията се дължи:

– на съвпадане на основата за сегашно време и за аорист

	Изявително		Повелително	Причастие
Основа	Първоначална основа	Производна основа		
С.Вр. и АОР	(θα, να, ας) κάνω	(θα, να, ας) έκανα	κάνε	κάνοντας
Перф.	(θα, να, ας) έχω κάνει	(θα, να, ας) είχα κάνει	έχε κάνει	έχοντας κάνει

или

– на липса на аористна основа

	Изявително		Повелително	Причастие
Основа	Първоначална основа	Производна основа		
С.Вр.	(θα, να, ας) έχω	(θα, να, ας) είχα	έχε	έχοντας

В българския неутрализацията е по-рядка заради ролята на представките и не е абсолютна на нивото на така наречено „миналото”, тъй като освен опозицията на основите, има също опозиция на *окончанията*:

	Несв. вид	Св. вид
Сегашно време	говоря	
Мин. вр.	говорех	говорих
Бъдеще време	ще говоря	
Мин. неопределено вр.	говорил съм	

8. На края, можем да забележим, че на гръцки няма преизказно наклонение и опозицията свидетелско – несвидетелско не се изразява по никакъв начин.

Същата организация на системите се явява и в страдателния залог, за който бих искала само да отбележа, че на гръцки се образува със специални *окончания* и има „монолектични” форми, напр. *λύν-ομαι*, докато на български се образува чрез съчетаване на формите на деятелния залог с местоимението *се* или с помощта на глагола *съм* и причастие, както е в романските езици (френски, италиански).

Заклучение

Глаголните системи на гръцкия и на българския език имат колкото прилики, толкова и разлики: двата езика принадлежат към семейството на индоевропейските езици и като езици на съседни народи, съвсем естествено са се повлияли един от друг. Това, което характеризира и двата езика, е липсата на инфинитив, образуването на бъдеще време с частици и ролята на опозицията свършен – несвършен вид (или опозицията основа за сегашно време – основа за аорист). Но съществува и разлика в организацията на системите и образуването на формите в наклоненията, която води до различна употреба на формите във всеки език.

Всички езици имат специфична организация на реалиите и глаголът, който играе централна роля в езика при изразяване на мнение, отразява, може би, менталитета на езиковата общност, която го използва. Но да обясним тези различия в разбирането на реалността с методите на психолингвистиката или социолингвистиката, е трудна и предизвикателна задача.

БЕЛЕЖКИ

¹ Тази класификация е предложена и в помагалото „Гръцките глаголи“, което издателство „Агапи“ (2000) е издало за българи, изучаващи гръцки.

² Формата, образувана с първоначалната аористна основа, е поставена в скоби, защото не се използва никога сама в речта. Без частиците *θα*, *να*, *ας* или съюзите *εάν* (=ако), *όταν* (=когато) и др., може да бъде използвана само в повторение със или без отрицание, напр. *έλθει δεν έλθει* (= дойде, не дойде), *βρέξει χιονίσει* (= и дъжд, и сняг да вали, в смисъл на „каквото и да става“). Същото се наблюдава и в българския език.

¹ Формата е поставена в скоби, защото не се използва никога сама в речта, както аналогичната форма, образувана с първоначалната аористна основа, в гръцкия език.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Бояджиев, Куцаров, Пенчев, 1999: Т. Бояджиев, И. Куцаров, Й. Пенчев. Съвремен български език. Издателска Къща „Петър Берон“. София, 1999.

Добрева, 2000: Д. Добрева. Гръцките глаголи. Издателство „Агапи“. Пловдив, 2000.

Пашов, 2005: П. Пашов. Българска граматика. Издателска Къща „Хермес“, 2005.

Κλαίρης, Μπαμπινιώτης, 1999: Χ. Κλαίρης, Γ. Μπαμπινιώτης. Γραμματική της Νέας Ελληνικής. II. Το Ρήμα. Η οργάνωση του μηνύματος. Εκδόσεις «Ελληνικά Γράμματα». Αθήνα, 1999.

Τριανταφυλλίδης, 1988: Μ. Τριανταφυλλίδης, Νεοελληνική Γραμματική (της δημοτικής). Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη. Θεσσαλονίκη, 1988. (1^η έκδοση 1941).